

Během sedmnáctého století dochází v Anglii k radikálním celospolečenským a ekonomickým změnám, které se stávají základem pro konstruování místní moderny. Hluboká kulturní krize, jejímž základem je krize aristokratické legitimacy, je úzce spojena s utvářením místního kapitalismu a z něj plynoucího rozpadu feudálního systému i celé jeho ideologie. Reálná moc se stále více přesouvá do rukou nižší venkovské (pozemkové) šlechty, která od základu mění svůj způsob života. Za svou přijímá aristotelskou koncepci občana, jako toho, komu jeho bohatství a z něj plynoucí nezávislost umožňují naprosté oproštění se od materiálních zájmů každodennosti a plné rozvinutí života politického. Jde o projev obdivuhodné formy kulturního sebe-definování a sebe-vymezování konkrétní společenské třídy, která stála v centru dlouhého údobí formování Anglického státu.ⁱ

i) Imprimatur

Hlavní roli v tomto genetickém procesu sehrála především instituce tisku, která byla již od počátku oficiálně úzce provázána s podvojnými sakrálně-profánními vládnoucími složkami, beroucími na sebe podobu cenzorského úřadu. Zásadní význam mělo v tomto ohledu ustavení dědičného tiskařského monopolu pro 97 londýnských papírníků, tzv. *The Stationers Company of London*, z roku 1557, k jehož alespoň částečnému omezení došlo až o 29 let později, kdy byl umožněn tisk také ve dvou univerzitních městech – v Oxfordu a Cambridgi.ⁱⁱ Je nicméně evidentní, že samotná lokalizace těchto státních tiskáren byla vždy volena s ohledem na jejich snadnou kontrolovatelnost. K periodickému oslabování či naopak posilování této státně-kulturní vazby pak docházelo v rámci vyhrocených ideologických střetů, při nichž byla stará názorová formace již dostatečně oslabena, zatímco ta nová se ještě nedokázala plně etablovat. Taková byla i situace koncem třicátých let 17. století, kdy se objevila možnost obejít cenzuru díky službám v ilegálně žijícího soukromého tiskaře. Stvrzují to slova preambule cenzorského výnosu Hvězdné komory z 11. července 1637, kde se píše, že dané nařízení bylo vydáno s ohledem na „množství nactiutrhačných, urážlivých a vzpurnou zakládajících knih, k jejichž neuvážlivému vydání došlo a taktéž jiných, bez svolení vydaných knih či letáků, jimiž je narušován pokoj církve i státu.“ⁱⁱⁱ Jestliže se čtyři roky na to podařilo Cromwellovi a jeho stoupencům oslabit do té doby výlučnou pozici Hvězdné komory, neznamenal to ještě konec cenzury „de iure“. Jí držený úřad přešel bezprostředně na Parlamentem ustavené seskupení dvaceti cenzorů, nazvané *Committee of Examinations*, jehož zprvu demokratizující tendence vzaly rychle za své, když zmizel ze scény úhlavní nepřítel jeho členů - biskupové. Intelektuální elitu podporující independenti, kteří v té době představovali parlamentní menšinu, byli rychle potlačeni presbyteriánskou většinou, která v čase od ledna 1642 do června 1643 stačila vydat hned tři cenzorská nařízení, jimiž se snažila bránit zájmy nově vznikajícího společenského řádu, jenž byl ještě příliš slabý, než aby jím nemohly jednoduše manipulovat „hrubé urážky a časté

výtržnosti, jež měla na svědomí vydávání mnoha falešných, padělaných, skandálních, urážlivých, nactiurhačských a nepovolených letáků, pamfletů či knih, které zásadním způsobem hanobí náboženství i vládu.^{iv} K revolučnímu běsnění se tak přidalo i systematické potírání ilegálních tiskařských dílen, jejich zaměstnanců a dokonce i těch, kteří jimi vydané tiskoviny šířili dál, třeba už jen jejich pouhým nezničením. Bezprostřední reakcí na tento antiliberalistický status quo, který byl v přímém rozporu s nadějným očekáváním Cromwellových sympatizantů, bylo vydání spisu Johna Milтона (1608 – 1674) *Areopagitika* (*Areopagitica*, 1644).

Syn přesvědčeného anglikána a významného skladatele madrigalů Johna Milтона staršího se již od dětství pohyboval v kulturně velmi vyspělém prostředí, jehož pozitivní vlivy posílila jak domácí výchova, vedená skotským puritánem Thomasem Youngem, tak i paralelní studium na St. Paul's School, které mladému Johnovi otevřelo cestu k pochopení krásy mateřštiny a bohatství děl raně křesťanských autorů. Spolu s takto nabytou vzdělaností se automaticky utvářely i náboženské postoje budoucího básníka, v nichž nalezlo svůj původ jeho hluboké přesvědčení o výjimečnosti vlastní osoby a jí svěřenému poslání.^v Proud tohoto bytostného individualismu, který zanesl lodičku svého nositele do peřejí mnoha nesnází, ukazuje, do jaké míry byl Milton ovládnut onou puritánskou vášní předurčující směr jeho životního snažení; onou oddaností víře, studiu a čistému životu, která z něj učinila entusiastu par excellence. Poté, co v roce 1632 získal na Christ's College v Cambridgi titul mistra svobodných umění, uchýlil se na celých šest let do ústraní v Buckinghamshireském Hortonu, aby zde soustavně prohluboval své vzdělání.^{vi} Díky úzkému kontaktu s díly klasických, poklasických i středověkých autorů se z něj nakonec stal vysoce erudovaný myslitel, který mohl z bezpečí svého domácího koutku reagovat na život a myšlení té doby, sevřené do spárů rozdvojené společnosti, v níž na hédonismem zpitého kavalíra útočila chladná strohost povinnosti puritána. Takového puritána, jakým byl i on sám. Konečně, je to právě ona téměř mesianistická víra v důležitost mu Bohem svěřené sociální úlohy, která jej podněcuje k soustavnému studiu a nenechá jej v klidu ani během jeho pobytu v radostným sluncem ozářené domovině jeho milovaných latinských klasiků - Itálii. Ani ne po dvou letech k němu však dolehnou zvěsti o trýzněné Anglii, a tak se již v létě 1639 vrátí, aby své služby poetického literáta položil na oltář zájmu širšího obecnstva - Commonwealthu. Opustí ducha sonetů a poém, aby jej vyměnil za ducha prózy psané v zájmu věci veřejné a jí určeného blaha, které nerozumí blahu rojalistické kurtoazie splácenému vysokou cenou názorové nesvobody. „Právě nyní je doba příhodná k tomu, aby se díky privilegii psalo a mluvilo o tom, co může napomoci dalšímu prodiskutování ožehavých témat.“^{vii} *Areopagitika* je toho jasným dokladem.

Na nacionalistickou strunu hraná symfonie hledání theologické pravdy, prolínající se s odhodlaným úsilím o svobodné rozvinutí veřejného blaha, je základní argumentační silou Miltonovy kritické výtky. Jde o sofistickovaný výpad adresovaný retrográdním tendencím jím dosud

hájeného Parlamentu, proměňujícího se pomalu ale jistě v naději pohlcující instituci, která svým počínáním maří šance na úspěšné naplnění ideje právě kulminující druhé vlny anglické reformace. Význam, který je v Areopagitice při popisu dějin reformačního snažení prisouzen Anglii, pak dostatečně výmluvným způsobem vyjadřuje od dětství utvářené, kulturně-náboženské a národnostní přesvědčení autora, nemilosrdně konfrontovaného s aktuálním politickým děním. „Božské a obdivuhodné“ duchovní poselství Johna Wicklefa, úzce provázané s vůbec prvním exkomunikačním aktem, jímž se papež Martin V. rozhodl trestat četbu heretických spisů, umožnilo dle Miltonova soudu Evropě poznat takové charaktery jakými byli nejen Hus, či Jeroným Pražský, ale dokonce i Luther a Kalvín.^{viii} Tedy osobnosti, díky jejichž dílům se ono poselství vrací v pozměněné formě tam, kde nastoupilo na svoji evropskou pouť. Avšak světlo pravdy vyzařující ze spisů Kalvína, či Zwingliho příliš oslnilo anglikánskou církev, která se jej po vzoru kontinentu odhodlala bránit coby vše zachraňující jedinopравdu.^{ix} Beze smyslu pro klasické hodnoty antiky či reformované církve, přejímají anglikánští preláti smutnou praxi vzešlou z jednání Tridentského koncilu či Sevillské inkvizice,^x jimiž je k dokonalosti přivedena politika papežské kurie. Aparát církevního dozoru, který se jako nové Bible drží pečlivě vypracovaného očištného seznamu zvaného *Index Expurgatorius*, sebevědomě rozhoduje o tom, kterému spisu udělí své *imprimatur*, a který naopak neodvolatelně pohrbí ještě před jeho narozením. To vše pod heslem stálého rozvoje a udržení vzdělanosti, které si na svůj pomník nechávají tesat i Hvězdnou komoru ovládající angličtí biskupové.

Jestliže jejich odstavení ukázalo tuto hrozbu původně jako lichou, znamenal cenzorský výnos z června 1643 spíše její nechtěné potvrzení. Tím, že presbyteriáni pohotově přejali taktiku minulé vlády, dosáhli opětovně a přinejmenším neméně intenzivní likvidace kultury i lidského poznání, jejíž oprávněnost se pokusili hledat v boji proti schizmatům a sektářství. Ty však tento boj paradoxně zakládal. A že tomu tak je, to se Miltonovi podařilo dokázat na základě dobového příkladu, jenž mu poskytla jím narychlo opuštěná Itálie.^{xi} Kdyby měla být snaha Parlamentu úspěšná, muselo by v i Anglii dojít k úplnému zotročení mysli občanů, utvoření názorového monopolu, umožněného jen díky nespravedlivě vynucené dani tyranie. Jelikož takovýto politický program by asi jen stěží našel širší podporu, neměla by být kulturním heslem nové vlády jím požadovaná servilita, ale svoboda kritiky. Bylo by na místě, aby se obě sněmovny pokusily obnovit „starou dobrou řeckou humanitu, nikoli barbarskou pýchu hunske a norské okázalosti“^{xii}, z níž mohou vzejít jen trapný formalismus, nudná konformita a bezzubá tradice, které likvidují oživujícího ducha knih a proměňují jej ve snůšku k pravdě lhostejných, vyčpělých frází. Cenzura se ukazuje jako veskrze špatná nejen s ohledem na literáta, jehož entuziastickou práci v lepším případě jen komplikuje a z něhož se snaží učinit pokorného žáčka mrskaného ferulí přezíravého dohledu polovzdělaného a unaveného cenzora, ale především s ohledem na občana, z něhož dělá omezeného

hlupce, jenž by se jistě ztratil ve světě svobodomyšlností podporované názorové plurality. Ovšem tato přirozenost a providenci potírající krutost vlády je hlubokým omylem. Angličané už dávno nejsou oněmi „Góty“, které by bylo možné a snad i nutné tímto způsobem ovládat. I jim už je vlastní touha po hledání pravdy, onen ctnostný mrav, který jen těžko umlčí obskurní dvacetičlenný komitét prachbídně reprezentující ducha i rozum národa. „Ne náhodou by měl být právě nyní otevřen chrám Januse, s jeho dvěma hádavými obličejí.“^{xiii} Touto metaforickou větou vyjadřuje Milton vědomí pohnuté doby, která dává neopakovatelnou možnost nejen falešným pisálkům obhajujícím vlastní tržní zájmy, což byl případ londýnských tiskařů, ale i jejich protivníkům, ctným odpůrcům všeho falešného. Umlčet ty druhé by bylo osudovou chybou, na kterou chtivě čeká každý odpůrce Commonwealthu. To, že k ní nakonec došlo, bylo smutným důkazem nejen politické prozíravosti, ale i marného snažení autora Areopagitiky.

Rokem 1660 započala karolínská restaurace a spolu s ní i snahy o definitivní potlačení zájmů strany, kterou se Milton pokoušel celý život hájit. Ať už jako latinský sekretář Cromwellova ministerstva zahraničí, které odmítlo vést mezinárodní jednání „ve smlouvavém a šiřlavém žargonu servilní francouzštiny“^{xiv}, či jako snaživý antiroajalista, zastánce regicida a sveřepý bořitel panovnickovy modly, kterou se opakovaně pokusil strhnout silou svých pojednání. Poprvé, když se vzepřel přízraku jménem ΕΙΚΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΗ a proti Gaudenově apoteóze vyrukoval se svými očištnými *Eikonoklastés* (1649). Podruhé, když proti Karlem II. dobře zaplacené klace *Defensio regia pro Carolo I.* (1649), kterou sepsal presbyteriánský humanista Claudius Salmasius, postavil trefné a oponenta pokořující *Pro populo anglicano defensio* (1651). V tomto svém boji za odstranění nespravedlivé daně nesvobody, však sám zaplatil daň nejvyšší. Své *Defensio secunda* (1654), jímž reagoval na posmrtně vydané Salmasiovo druhé *Farrago*, už vydává jako zcela slepý. A snad to bylo i dobře, protože tak aspoň nemusel hledět do očí vítězí protistrany a mohl svého ducha přenést zpět do světa, který celých dvacet let nenavštívil, do svého *Ztraceného* a posléze *Znovunalezeného ráje*.

- i Sayer, D., Corrigan, P. Op. cit., ss. 72 – 74.
- ii Jebb, R. C. Introduction. In Milton, J.: *Areopagitica*. With a Commentary by Sir Richard C. Jebb and with Supplementary Material. Cambridge at the University Press, 1918, ss. xxiii – xxiv.
- iii Tamtéž, s. xxvi.
- iv Tamtéž, s. xxviii – xxix.
- v Verity, A. W. Life of Milton. In Milton, J.: *Areopagitica*. With a Commentary by Sir Richard C. Jebb and with Supplementary Material. Cambridge at the University Press, 1918, ss. viii a xi.
- vi Tamtéž, s. x – xi.
- vii Milton, J. *Areopagitica*. With a Commentary by Sir Richard C. Jebb and with Supplementary Material. Cambridge at the University Press, 1918, s. 58.
- viii Tamtéž, s. 12 a 51.
- ix Tamtéž, s. 49.
- x Tamtéž, s. 31.
- xi Tamtéž, s. 40.
- xii Tamtéž, s. 4.
- xiii Tamtéž, s. 58.
- xiv Verity, A. W. Op. cit., s. xv.